

Zaštita pisane baštine u Hrvatskome državnom arhivu

Jozić, Vita

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:665863>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2022./2023.

Vita Jozić

Zaštita pisane baštine u Hrvatskome državnom arhivu

Završni rad

Mentor: dr. sc. Helena Stublić, doc.

Zagreb, kolovoz 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

Sadržaj.....	ii
1. Uvod.....	1
2. Pisana baština i njezina zaštita.....	2
2.1. Zaštita pisane baštine u Hrvatskoj kroz povijest.....	4
2.2. Glavne opasnosti za pisanu baštinu	7
2.3. Politika zaštite knjižnične i arhivske građe.....	7
2.4. Pravni okvir zaštite knjižnične i arhivske građe	8
2.5. Metode zaštite	10
2.5.1. Preventivne mjere	10
2.5.2. Kurativne mjere	11
2.5.3. Administrativno-tehničke mjere	12
2.5.4. Edukacija korisnika.....	12
3. Hrvatski državni arhiv.....	14
3.1. Matična zgrada Hrvatskoga državnog arhiva	15
3.2. Dislocirana spremišta Hrvatskoga državnog arhiva u Kerestincu	17
3.2.1. Izlučivanje knjižnične građe u spremišta u Kerestincu.....	19
3.3. Prednosti Hrvatskoga državnog arhiva	20
3.4. Unaprjeđenje sustava zaštite pisane građe.....	22
4. Zaključak.....	23
5. Literatura.....	24
Popis slika	27
Sažetak	28
Summary	29

1. Uvod

Svaka kultura ostavlja svoj trag kroz pisanu baštinu, a svako naslijeđeno dobro, pa tako i pisana baština, zahtijeva posebnu skrb i postupanje u skladu s normama.

Cilj ovoga rada je predstaviti temu zaštite pisane baštine u Hrvatskom državnom arhivu. Tema je uvedena zaštitom građe općenito kroz povijest u Hrvatskoj koja razjašnjava važnost Hrvatskog državnog arhiva kao ustanove. Analizirane su metode zaštite te je objašnjena njihova važnost i posljedice koje mogu uslijediti ukoliko se ne poštuju propisi i pravila. Nakon predstavljenih metoda slijedi analiza trenutnog stanja zaštite pisane građe u matičnoj zgradi Hrvatskog državnog arhiva i dislociranih spremišta koja se nalaze u Kerestincu. I jedno i drugo sa svojim prednostima i mana imaju važne argumente s kojima se dolazi do zaključaka o važnosti pojma zaštite.

Kroz rad najviše će se spominjati osnovni elementi preventivne zaštite knjižnične građe, kao najvažnije metode zaštite: sigurnost, zgradu, spremište, isključivanje štetnih utjecaja, odabir odgovarajuće zaštitne ambalaže, pravilno rukovanje građom, zaštitu tijekom uporabe u čitaonicama, prijevoza izvan ustanove i izložbi, zaštitu izvorne građe putem digitalizacije, te zaštitu u slučaju prirodnih katastrofa i nepoželjnih ljudskih djelovanja.

2. Pisana baština i njezina zaštita

Pod pojam kulturne baštine podrazumijevaju se “pokretna i nepokretna kulturna dobra od umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja.”¹ Kulturna baština dijeli se na materijalnu ili nematerijalnu te ona predstavlja jedinstveno i dragocjeno bogatstvo čovječanstva. Materijalna je baština “ukupnost umjetničkih ili simboličkih materijalnih obilježja i praksa naslijeđenih iz prošlosti.”² Ona uključuje povijesne lokalitete, zgrade, spomenike i artefakte koji su vrijedni čuvanja, ali i prirodnu baštinu koja obuhvaća prirodni okoliš, krajolike te biljni i životinjski svijet.

Kako bi se nešto smatralo kulturnom baštinom, potrebno je istaknuti njegovu vrijednost, tj. valorizirati predmet, jer je valorizacija kulturne baštine proces kojim se ističe njezina vrijednost u skladu s vrijednostima zajednice uz koju se određeni predmet veže. Vrijednosti se dijele na unutarnju i instrumentalnu. Unutarnja vrijednost predstavlja vrijednost samoga kulturnog dobra, dok se instrumentalna vrijednost odnosi na estetsku, kulturnu, političku i obrazovnu vrijednost kulturnoga dobra.³

Kulturna je baština kategorija javnoga dobra priznata zakonom. Nakon provedene valorizacije, potrebno je osmisliti mjere zaštite i način očuvanja prema propisima i zakonskim aktima na međunarodnoj i nacionalnoj razini. Osmišljavanjem politika i strategija očuvanja bave se baštinske ustanove, akademske zajednice, konzervatorske službe, znanstvene organizacije, lokalne zajednice te korisnici i vlasnici.⁴

Razlikujemo brojne organizacije koje su zadužene za određivanje propisa, raznih smjernica i pravilnika vezanih uz zaštitu kulturnog dobra. UNESCO (eng. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) specijalizirano je tijelo Ujedinjenih naroda kojemu je jedan od ciljeva zaštita kulturne i prirodne baštine čovječanstva⁵ te propisivanje smjernica i preporuka vezanih uz zaštitu kulturne baštine. IFLA (eng. *International Federation of Library*

¹ Ministarstvo kulture i medija. n.d. “Kulturna baština.” Pristupljeno: 7. lipanj 2023.

<https://min-kulture.gov.hr/print.aspx?id=349&url=print>

² Materijalna baština. Struna - Hrvatsko strukovno nazivlje. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2011.

Pristupljeno: 7. lipanj 2023.

<http://struna.ihjj.hr/naziv/materijalna-kulturna-bastina/22567/>

³ Ahmad AlGammal, M. 2007. str. 7.

⁴ Dumbović Bilušić, D.. 2013. str. 6.

⁵ UNESCO. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno: 9. lipanj 2023.

Associations and Institutions) samostalna je neprofitna nevladina organizacija koja zagovara interese knjižničara i njihovih korisnika u cijelome svijetu⁶, a koja je također donijela smjernice za očuvanje kulturne baštine. IFLA svoj rad provodi kroz sedam programa: opća bibliografska kontrola, zaštita građe, sloboda protoka i pristup informacijama, sloboda izražavanja, dostupnost informacija, autorsko pravo i unaprjeđivanje knjižničarstva.

Cilj je zaštite kulturne baštine osiguranje njene održivosti, što podrazumijeva identificiranje, dokumentiranje, istraživanje, održavanje, korištenje kao i promicanje njenih vrijednosti. Time se osigurava postojanost kulturnih vrijednosti kao i potencijali za daljnji razvitak Republike Hrvatske, njezinu afirmaciju, stimulaciju ekonomske konkurentnosti i kvalitetnijega života u europskome okružju.⁷

Pisana kulturna baština predstavlja skup jedinica koje nose informacije i sadrže u sebi baštinsku vrijednost.⁸ Taj pojam uključuje i druge medije osim papira, budući da smatramo kako pisana baština predstavlja ljudski izričaj u obliku pisma zabilježenog na različitim medijima.

Predmet ovog rada bit će pisana baština pohranjena na papiru.

Pisana je baština višedimenzionalne prirode: pripada prošlosti po svom nastanku, koristi se u sadašnjosti, a prema kontinuitetu ljudske kulture pripada budućnosti društva. Kako bi ona ostala dio naše budućnosti, potrebno ju je zaštititi od raznih opasnosti koje prijete trajnosti pisanih oblika.

Zaštita pisane baštine podrazumijeva poduzimanje odgovarajućih mjera kako bi se to gradivo što duže očuvalo i kako bi nam bilo osigurano njezino trajno korištenje. Definicija pojma zaštita obično obuhvaća sva upravna, administrativna, financijska i kadrovska pitanja bitna za čuvanje i dobrobit knjižničnih zbirki.⁹ Svrha je zaštite pisane baštine, dakle, očuvati u njezinu izvornom obliku, tj. osigurati da određeni materijal bude sačuvan te time sačuvati njezinu prvobitnu funkciju, čitljivost, kako bi ostala upotrebljiva budućim korisnicima.

⁶ IFLA. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno: 9. lipanj 2023.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26951>

⁷ Ministarstvo kulture i medija. n.d. "Kulturna baština." Pristupljeno: 7. lipanj 2023.

<https://min-kulture.gov.hr/print.aspx?id=349&url=print>

⁸ Krtalić. M.; Hasenay. D.; Aparac-Jelušić. T. 2011. str. 3.

⁹ Mušnjak, T. 2003. str. 206.

2.1. Zaštita pisane baštine u Hrvatskoj kroz povijest

Zaštita i očuvanje pisane baštine u hrvatskim zemljama vuče svoje korijene još iz 13. stoljeća. Briga za pisanu baštinu odraz je razvijenoga gospodarskog i društvenog života gradskih općina, tj. komuna onoga doba te se javlja na priobalnom području hrvatskih zemalja. Do odluke o donošenju propisa o zaštiti i čuvanju spisa bilježničkih kancelarija, tj. notorijata i kneževskih kancelarija dovela je organizacija života u općinama. Splitskim statutom iz 1312. godine propisuju se načini zaštite i postupanja sa spisima te se zahtijeva čuvanje spisa u posebnom objektu. Osim u splitskom statutu, slični se primjeri mogu uočiti i u statutima drugih primorskih općina kao što su statut Poreča, Brača, Trogira, Hvara i Pule.

Riznica arhivskoga gradiva iz najranije povijesti jest Dubrovnik. Već se 1278. godine imenovao državni notar te je ustrojena notarska i kancelarijska služba u Dubrovniku. Sačuvano je gradivo jedinstven primjer u svijetu po svojoj cjelovitosti, očuvanosti i uređenosti. Uz Dubrovnik, osnivanjem arhiva generalnoga providura za Dalmaciju i Albaniju 1624. godine u Zadru događa se znatan napredak u zaštiti arhivskoga gradiva. Gradivo nastalo radom generalnoga providura i nižih razina vlasti bit će sadržano u njemu uz gradivo određenih pojedinaca, obitelji, gospodarskih i drugih subjekata. Arhiv generalnog providura od iznimne je važnosti za bolje razumijevanje povijesti Dalmacije, mletačke uprave i ukupnosti Mediterana.

Kaptoli su na području Banske Hrvatske imali ulogu čuvara važne pisane građe. Do toga se zaključka može doći zbog manjka propisa o zaštiti arhivskoga gradiva iz toga razdoblja na spomenutom području Hrvatske i na temelju sačuvanoga gradiva. Sačuvano gradivo obuhvaća privatnopravne isprave koje su kao i u bilježnicima u priobalnoj Hrvatskoj bile pohranjivane i čuvane. Najvažnije isprave javnih institucija, tj. Hrvatskog sabora i uprave gradova, dane su na čuvanje kaptolima. Tako je, primjerice, požeški kaptol od 1305. imao prikladnu škrinju za isprave.

Sa 16. stoljećem započinje sustavna skrb za gradivo, što provodi Hrvatski sabor prikupljanjem staroga gradiva i zaštitom novoga. Uz to je izrađen i prvi popis isprava, koji je poznat pod nazivom *Refestum super litteris dominorum regnicolarum Regni Sclavoniae*. Dugotrajna skrb i svijest o važnosti zaštite pisane baštine dovela je do donošenja odluke Hrvatskoga sabora 1643. godine. Zemaljski blagajnik Ivan Zakmardi Dijankovečki tada je izradio iznimno kvalitetnu i posebnu hrastovu škrinju poznatu kao *Cista seu Archivum privilegiorum Regni*, što se danas smatra činom nastanka Hrvatskoga državnog arhiva. Upravo u toj škrinji pažljivo su

pohranjene zemaljske isprave, zakoni i povlastice, zajedno s cjelovitim popisom, čime je bila osigurana njihova dugotrajna i sigurna zaštita.

Iduće je godine izrađen i popis tekućih spisa i isprava (*Registratio litterarum Regni*). Kako su banovi, banovci i protonotari, kao nositelji službenih spisa, tradicionalno zadržavali takve dokumente u svojem vlasništvu, Hrvatski je sabor tijekom XVII. i XVIII. stoljeća više puta donosio odredbe koje propisuju obvezu predaje takvih službenih spisa koji se nalaze u posjedu pojedinaca nakon njihove smrti, i to u Arhivu Kraljevine (*Archivum Regni*).

Hrvatski je sabor 1752. godine izdao zahtjev da se *Cista privilegiorum Regni* premjesti iz sakristije zagrebačke katedrale u sabornicu smještenu na Markovu trgu. Taj je zahtjev konačno proveden 1764. godine. Nakon toga Sabor je 1770. godine donio posebne mjere zaštite tih prostorija u kojima su, uz škrinju povlastica Arhiva Kraljevine, čuvani i spisi Zagrebačke županije i Sudbenoga stola.

Posebno je važno spomenuti da je Hrvatski sabor 1774. godine imenovao Ladislava Kiralya prvim zemaljskim arhivistom, *archivista Regni*, a već 1775. godine dodijeljena mu je prva poznata posebna uputa o postupcima sređivanja, izlučivanja, signiranja, popisivanja i čuvanja pisanih dokumenata Kraljevine, poznata kao *Naputak o službi arhivista Kraljevstva*, tj. *De instructione officii exactoralis et archivista Regni*.

Godina 1848. bila je revolucionarna zbog ideja narodnih preporodnih pokreta, što je ostavilo velik utjecaj na razvoj svijesti o važnosti arhivskoga gradiva za ukupnu kulturnu baštinu svakoga naroda. Tadašnji *zemaljski arhivar* Ivan Kukuljević Sakcinski iz Budimpešte uspješno vraća spise hrvatskoga Kraljevinskog vijeća, hrvatske spise pojedini odjela Ugarskoga namjesničkog vijeća, gradivo isusovačkih samostana i spise hrvatskih feudalnih obitelji. Khuen će Hedervary kasnije dio spisa ponovno otpremiti u Budimpeštu te će borba za vraćanje tih spisa potrajati nekoliko desetljeća.

Zakonom o uređenju Zemaljskoga arhiva objavljenim 1870. godine možemo smatrati početkom upotrebe pojma arhiva i arhivske službe u modernome smislu riječi. Tim zakonom definirane su samostalne funkcije arhiva u vezi s čuvanjem, sređivanjem i davanjem na korištenje arhivskoga gradiva. Zemaljski je arhiv pod nadzorom bana i Sabora te je u sustavu uprave.

U vremenu Hrvatskoga kraljevskog vijeća u Banskoj Hrvatskoj pokrenut je temeljit proces sustavnoga razdvajanja aktualnoga “kancelarskog“ ili “registraturnog“ gradiva od onoga koje je imalo važnost u povijesnome kontekstu. U tome razdoblju provodi se organizacija i

popisivanje arhiva najvažnijih upravnih sektora, kaptolskih arhiva i Arhiva Kraljevine. Razvojem profesije arhivista i sustavnoga stručnog obučavanja djelatnika arhiva dolazi do razdvajanja pismohrane i arhiva te se utvrđuju granice od 30 godina starosti gradiva s kojom ono više nije dio pismohrane već prelaze u arhive. Također se razvija masovno evidentiranje gradiva i njegova koncentriranja u Zemaljskome arhivu.

Na razvoj arhivskih ustanova kao i na položaj hrvatskih zemalja, tj. spajanja i razdvajanja u različitim državnim zajednicama velik utjecaj imala su turbulentna povijesna zbivanja 20. stoljeća. Dva svjetska rata također su ostavila traga na razvoj arhivskih ustanova te su uzrokovala uništavanje velike količine arhivskoga gradiva. Nova Jugoslavija i Hrvatska u njoj sa statusom federalne jedinice započela je proces restitucije gradiva iz razdoblja državnih veza s Austrijom i Ugarskom te dijelom Italije za područje Istre i velikoga dijela Dalmacije. U tom razdoblju dolazi do snažnog zamaha u razvoju arhivske: osnovane su nove arhivske ustanove, pismohrana ima organiziranu službu nadzora, osiguran je prostor za smještaj gradiva i rad arhivskih ustanova, evidentira se gradivo izvan arhiva te se pristupa izradi obavijesnih pomagala o arhivskim fondovima i zbirkama.

Od 1962. godine institucija mijenja naziv u Arhiv Hrvatske SR, dok se, uz uobičajene zadatke prikupljanja, obrade i objavljivanja arhivskoga gradiva, osnivaju Laboratorij za sigurnosno snimanje, Laboratorij za restauraciju i konzervaciju te Dokumentacijsko-informativni centar koji bilježi podatke o arhivskome materijalu sa svih područja Hrvatske.

Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske Arhiv je 1992. godine postao punopravnim članom Međunarodnoga arhivskog vijeća, a od 1993. godine nastavlja svoje djelovanje kao institucija pod nazivom Hrvatski državni arhiv. Ova promjena imena prati razvoj i rast Arhiva kako bi se još jasnije istaknula njegova uloga u čuvanju i upravljanju arhivskim dokumentima Republike Hrvatske. Mrežu javnih arhivskih ustanova danas čine Hrvatski državni arhiv kao središnja arhivska institucija i 18 područnih državnih arhiva (u Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Križevcima, Osijeku, Pazinu, Rijeci, Sisku, Slavonskom Brodu, Splitu, Šibeniku, Štrigovi, Varaždinu, Virovitici, Vukovaru, Zadru i Zagrebu).¹⁰

¹⁰ Arhivska služba. ARHiNET. Hrvatski državni arhiv. Pristupljeno: 8. lipanj 2023.

<http://arhinet.arhiv.hr/page.aspx?id=1>

2.2. Glavne opasnosti za pisanu baštinu

Knjižnična građa i arhivsko gradivo suočeni su s različitim opasnostima koje mogu ugroziti njihovu dugovječnost i integritet. Priroda same građe predstavlja jedan od izazova, jer materijali organskoga podrijetla podliježu neprekidnome procesu prirodnoga starenja. Unutarnji i vanjski čimbenici također mogu prouzročiti štetu, uključujući prirodne katastrofe i one kojima je uzročnik čovjek. Osim toga, okolina u kojoj se gradivo čuva ima velik utjecaj na njezinu očuvanost.

Pravilni postupci u rukovanju i skladištenju mogu usporiti propadanje, ali ga ne mogu potpuno zaustaviti. Kemijska i fizikalna postojanost materijala i gradiva ovisi o kvaliteti sirovina koje su korištene za proizvodnju, kao i o oblikovanju konačnoga proizvoda. Nažalost, tijekom stoljeća masovna proizvodnja rezultirala je smanjenjem kvalitete materijala. Mnogo papirnate građe proizvedene nakon 1850. godine izrazito je kiselo. Tehnike uvezivanja automatizirane su i pojednostavljene, s ljepilom kao najčešćim vezivnim sredstvom.

Uz to, suvremeni mediji poput mikrooblika, optičkih i magnetnih diskova, digitalnih oblika, fotografija i audiovizualnih medija sami po sebi imaju inherentne probleme održavanja. Da bi se spriječilo prerano uništenje, potrebno je pažljivo pohranjivati i koristiti takve medije.

Vrijeme je najveći neprijatelj građe, jer vremenski protok uzrokuje nepovratne promjene i propadanje. Stoga zaštita građe nije jednostavan pojam koji opisuje nešto što postoji ili ne postoji, već je proces koji zahtijeva stalnu pozornost i brigu kako bi se očuvalo bogatstvo kulturnoga nasljeđa za buduće generacije. Zato je zaštita proces koji nikada ne prestaje.

2.3. Politika zaštite knjižnične i arhivske građe

Da bi se osigurala učinkovita politika zaštite knjižnične građe i arhivskoga gradiva za budućnost, svaka pojedina ustanova mora razviti vlastitu politiku koja odražava njihove specifične potrebe. Iako ne postoji univerzalni skup načela koji bi se primjenjivao na sve knjižnice i arhive, nacionalne i regionalne institucije trebaju preuzeti odgovornost za zaštitu i očuvanje ovoga kulturnoga nasljeđa.

Izrada politike zaštite uključuje donošenje ključnih odluka o nabavi građe i njezinu čuvanju za buduće generacije, kao i provođenje procjene stanja ustanove, fizičkoga stanja zbirke te postojećih mjera zaštite. Procjenu stanja može provesti sama ustanova ili se mogu angažirati

nezavisni savjetnici, ali je od velike važnosti da ta procjena bude rezultat suradnje svih relevantnih odjela te da dobije podršku na najvišoj razini uprave.

U procesu procjene stanja ključno je imati jasnu svrhu i ciljeve. Osim prikupljanja pisanih dokumenata koji opisuju politiku, postupke i mjere zaštite, treba obuhvatiti intervju s osobljem, promatrati njihove postupke u skrbi i rukovanju građom te analizirati opasnosti iz okoline. Ključno je identificiranje glavnih i neposrednih opasnosti specifičnih za određenu ustanovu.

Procjena stanja pruža temelj za razvoj politike zaštite, ali ne mora biti pretjerano opsežna. Često se prikupljaju velike količine podataka koje je potrebno analizirati i sortirati. Stoga postavljanje kratkih pitanja te jasni odgovori često mogu biti ključni za uspjeh procjene. Upravo zbog toga važno je identificirati četiri osnovna elementa koji će služiti kao smjernice za procjenu stanja: zgrada, pripravnost za slučajevne katastrofa i spašavanje, okolina i sama zbirka.

Nakon procjene stanja i utvrđivanja potreba zaštite, sljedeći je korak određivanje prioriteta. To uključuje osiguranje zgrade te poboljšanje pohrane i rukovanja zbirkama. Samo posjedovanje znanja o odgovornosti za zaštitu nije dovoljno. Važno je podizanje svijesti u javnosti, ali i kod čelnika odgovornih za financijski dio programa zaštite, kao što su Vlada i nacionalni uredi za zaštitu. Također je ključno osigurati pristup literaturi o planiranju mjera za slučaj katastrofe te provoditi aktivnu obuku i obrazovanje osoblja. Važnost koordinacije nacionalnih, regionalnih, konzorcijskih i institucionalnih programa zaštite ne može se zanemariti jer je ključna za postizanje sveobuhvatnoga pristupa očuvanju dragocjenoga kulturnog nasljeđa.

2.4. Pravni okvir zaštite knjižnične i arhivske građe

U procesu stvaranja politika zaštite i uvjeta u kojima se građivo pohranjuje ustanovama pomažu priručnici, norme, pravilnici i zakoni po kojima bi se one trebale voditi.

IFLA (*International Federation of Library Associations*) “vodeći je svjetski savez knjižničarskih udruženja čija je glavna zadaća da podupire širenje i prihvaćanje stručnih načela za provođenje zaštite i konzervacije.”¹¹

¹¹ Mušnjak, T. (2003). 'IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom /sastavili i uredili Edward P. Adcock s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginijom Kremp; – Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo 2003. – (Povremena izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva; knj. 11)', *Arhivski vjesnik*, 46(1), str. 309-312. Pristupljeno: 9. lipanj 2023. <https://hrcak.srce.hr/7420>

Načela zaštite i konzervacije knjižnične građe sveobuhvatan je priručnik IFLA-e koji detaljno razmatra važnost preventivne zaštite knjižnične građe kao ključnoga čimbenika u produljenju njezine trajnosti. Ovaj priručnik pruža dubinski uvid u različite aspekte zaštite i konzervacije knjižnične građe nudeći važne smjernice, strategije i prakse koje su ključne za očuvanje dragocjenih informacija i izvora znanja sadržanih unutar knjižničnih zbirki. U njemu se kao temeljni elementi preventivne zaštite knjižnične građe navode: sigurnost, zgrada, spremište, isključivanje svih štetnih utjecaja, pravilan odabir zaštitne ambalaže, pravilno rukovanje građom, zaštita tijekom uporabe u čitaonici, prijevoz izvan ustanove i izložbe građe, zaštita izvorne građe prijenosom na druge medije te zaštita za slučaj prirodnih katastrofa i onih kojima je uzrok čovjek.¹²

Zahtjevi za pohranu dokumenata arhivske i knjižnične građe skup je standardiziranih normi u području zaštite građe koja optimizira uvjete pohrane dokumentacije, omogućuje njezinu trajnost i povećava postojanost, tj. usporava proces njezina starenja.

Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskoga gradiva te broju i strukturi stručnog osoblja arhiva regulira minimalne zahtjeve za prostor, opremu, zaštitu i obradu arhivskoga gradiva kao i broj i strukturu stručnoga osoblja potrebnoga za obavljanje arhivske djelatnosti, u skladu s odredbama Zakona o arhivskom gradivu i arhivima.

Pravilnik o zaštiti, reviziji i otpisu knjižnične građe regulira zaštitu, reviziju i otpis knjižnične građe.

Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva propisuje uvjete za čuvanje i zaštitu javnoga arhivskog i registraturnoga gradiva izvan arhiva, kao i privatnoga arhivskog gradiva koje je prepoznato kao kulturno dobro.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima uređuje zaštitu i obradu javnoga dokumentarnog i arhivskoga gradiva, dostupnost i korištenje gradiva u arhivima, zaštitu privatnoga arhivskog gradiva, javnu arhivsku službu te nadležnosti i djelatnost arhiva. Glavna je svrha ovog zakona višestruka. Prvo, osigurava očuvanje javnoga dokumentarnog i arhivskoga gradiva, što je od iznimne važnosti za očuvanje nacionalne i kulturne baštine. Drugo, pruža podršku tijelima javne vlasti u stvaranju i očuvanju vlastitoga dokumentarnog gradiva, čime se želi potaknuti

¹² Mušnjak, T. (2003). 'IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom /sastavili i uredili Edward P. Adcock s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginijom Kremp; – Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo 2003. – (Povremena izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva; knj. 11)', *Arhivski vjesnik*, 46(1), str. 309-312.

Pristupljeno: 9. lipanj 2023. <https://hrcak.srce.hr/7420>

transparentnost i povjerenje javnosti u njihov rad. Treće, zakon ima cilj povećati dostupnost i iskoristivost informacija koje se nalaze u javnom dokumentarnom i arhivskom gradivu kako bi građani mogli lakše pristupiti važnim podacima. Četvrto, zakon osigurava zaštitu i osiguranje dostupnosti privatnoga arhivskog gradiva, prepoznajući važnost i vrijednost takvih zbirki za razumijevanje povijesti i identiteta pojedinaca i zajednice u cjelini. Naposljetku, zakon promiče stvaranje, čuvanje i pretvorbu dokumentarnoga i arhivskoga gradiva u digitalni oblik kako bi se osigurala trajnost i praktičnost pristupa vrijednim informacijama u suvremenom digitalnom dobu.

2.5. Metode zaštite

Budući da pisanoj baštini prijete razne opasnosti, radi njezina očuvanja nužno je primjenjivati određene mjere zaštite. Mjere zaštite dijele se na preventivne, kurativne i administrativno-tehničke. Njima se uspostavljaju smjernice za ponašanje korisnika i osoblja prema građi s ciljem sprječavanja nepotrebnoga oštećivanja.

2.5.1. Preventivne mjere

Cilj je preventivnih mjera osigurati optimalne uvjete za čuvanje pisane baštine, čime se usporava proces starenja. One trebaju djelovati protiv svih štetnih utjecaja istodobno, budući da oni često međusobno djeluju i mogu izazvati dodatne poteškoće u čuvanju pisane baštine. Takva vrsta zaštite ima prednost pred drugima mjerama jer vodi skrb o cjelokupnom gradivu ustanove umjesto da se bavi restauracijom pojedinačnih dokumenata.

Optimalni uvjeti čuvanja pisane baštine jesu zaštita od svjetlosti, topline, vlage, zagađenog zraka, prašine, bakterija, plijesni, insekata i nametnika. Metode koje se koriste za zaštitu građe od svjetlosti su: postavljanje minimalnog razmaka od 0,5 m između rasvjete i građe, postavljanje optimalne jačine rasvjete u spremištima u rasponu od 50 do 200 luksa, dok je u čitaonicama između 200 do 300 luksa (koja se postiže kombiniranjem prirodne i umjetne rasvjete) te pravilan odabir vrste žarulja.

Utjecaj svjetla ne može se promatrati odvojeno od utjecaja topline, vlage i kisika iz zraka.

Najpovoljniji uvjeti pohrane su „temperatura od 16 do 18°C (u radnim prostorijama 18–20°C); relativna vlaga zraka od 50 do 60%; stalno pročišćavanje zraka (mehaničko ili uređajima za

pročišćavanje zraka); čiste i zračne prostorije koje ne smiju biti izložene izravnom utjecaju sunčevih zraka.“¹³

Održavanje konstantne temperature i relativne vlažnosti zraka bez velikih fluktuacija ključno je za postizanje optimalnih mikroklimatskih uvjeta. Kako ne bi privukli glodavce i kako bi se osigurala čistoća, prostorije za pohranu trebaju se redovito čistiti i održavati urednima.

U spremištima treba biti odgovarajuća oprema za mjerenje vlage i temperature, kao i sustavi za protuprovalnu zaštitu i detekciju požara. Osim toga, potrebno je osigurati aparate za gašenje požara koji koriste halon, kao i druge uređaje koji omogućuju održavanje optimalnih uvjeta pohrane. Posebna pozornost treba se posvetiti električnim instalacijama u spremištu kako bi se smanjio rizik od požara, a ugradnju vodovodnih instalacija treba izbjegavati u zidovima spremišta kako bi se spriječila mogućnost poplave u slučaju cjevovodnih puknuća. Dosljednom primjenom svih ovih metoda uvelike se sprječava potencijalno oštećivanje, a samim time i uništavanje pisane baštine te se produljuje njezin životni vijek.

2.5.2. Kurativne mjere

Kurativne mjere imaju za cilj popravljavanje oštećenja koja su rezultat nepravilnog rukovanja ili neprikladnoga odnosa osoblja i korisnika prema građi, kao i oštećenja nastala izloženošću vanjskim štetnim čimbenicima. Konzervacijski i restauracijski postupci provode se kako bi se oštećenoj građi povratio izvorni oblik i produžila njena upotrebljivost. Stručnjaci koji se bave kurativnom zaštitom, konzervatori, provode određene aktivnosti kako bi usporili propadanje i produžili trajnost predmeta, djelujući izravno na njegova fizikalna i kemijska svojstva. Restauracija knjižnične građe i arhivskoga građiva predstavlja zahtjevan proces i najviši oblik zaštite. Cilj je restauracije vratiti oštećeni predmet u prvobitno stanje uz očuvanje njegova izvornoga izgleda te izbjegavanje novih oštećenja. Međutim, važno je istaknuti da se preventivna zaštita uvijek smatra prioritetnom jer je financijski najmanje zahtjevna, a sprječava većinu potreba za kurativnim mjerama. Pravilnom i sveobuhvatnom preventivnom zaštitom građi moguće je ostvariti značajne financijske uštede u budućnosti prilikom eventualne restauracije.

¹³ Tadić, K. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare. Pristupljeno 15. lipanj 2023.

<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm>.

2.5.3. Administrativno-tehničke mjere

Administrativno-tehničke mjere obuhvaćaju administrativne postupke, pravila i smjernice koje se primjenjuju u svakodnevnom radu s arhivskom građom radi osiguranja njegove trajnosti.

Kako bi se spriječila oštećenja na građi, važno je osigurati pravilan odnos djelatnika i korisnika. U čitaonicama bi trebalo biti istaknuto upozorenje koje obavještava korisnike da je zabranjeno piti, jesti i pušiti, da se gradivo ne smije dodirivati neopranim rukama te da se ne smiju koristiti tinta, korektori, markeri ili pisati po papiru koji je položen na otvorene stranice knjige. Također, korisnici se ne smiju naslanjati na građu, umetati papiriće u knjigu ili izlagati građu izravnom sunčevom svjetlu.

Pravilnik o radu čitaonica Hrvatskog državnog arhiva također propisuje da korisnici moraju pažljivo postupati s građom kako je ne bi oštetili ili uništili. Ne smiju se naslanjati na građu, praviti bilješke ili podcrtavati tekst, savijati ili vlažiti stranice niti koristiti građu kao podlogu za pisanje. Dođe li do oštećenja, primjenjuju se kurativne mjere za popravak.

Također je važno obratiti pozornost na ispravno rukovanje prilikom uzimanja i vraćanja građe s polica. Knjige između kojih se tražena publikacija nalazi trebaju se pažljivo razdvojiti kako bi se publikacija sigurno izvukla ili vratila na policu. Ne smije se povlačiti gradivo za njezin hrbat jer to može oštetiti vez knjige. Nakon izvlačenja knjige treba poravnati i postaviti držače za knjige ili nekoliko publikacija postaviti vodoravno na kraju reda.

2.5.4. Edukacija korisnika

Svi koji dolaze u kontakt s građom arhiva ili knjižnice, uključujući korisnike kao i zaposlenike trebali bi preuzimati skrb o građi. Korisnici često nisu svjesni kolika je uloga pažljiva rukovanja arhivskom građom te kako čak i najsitniji postupci koje nesusjesno čine prilikom korištenja mogu imati dugoročne posljedice na očuvanje toga gradiva. Zbog toga je edukacija korisnika ključna komponenta zaštite. Arhivsko je gradivo zajedničko dobro te često ima neprocjenjivu vrijednost kao kulturno nasljeđe, stoga bi korisnici trebali biti svjesni te činjenice prilikom korištenja gradiva.

Važno je posvijestiti korisnicima da čak i gradivo koje ne spada u kategoriju kulturne baštine također zaslužuje zaštitu. Cilj je sačuvati cjelokupan fond knjižnice ili arhiva što je dulje moguće. Postizanje tog cilja uvelike ovisi o korisnicima i njihovu savjesnom ili nemarnom postupanju.

Korisnici bi trebali imati osnovna znanja o razlozima za čuvanje arhivskoga materijala, pravilnom rukovanju prilikom korištenja, čuvanju i korištenju materijala u odgovarajućim uvjetima, kao i o zaštiti materijala od mogućih uzroka oštećenja. Njihova suradnja te poštivanje ovih načela igraju ključnu ulogu u očuvanju arhivskoga gradiva za buduće generacije.

3. Hrvatski državni arhiv

Hrvatski državni arhiv, središnja i matična arhivska ustanova, čuva, štiti, stručno obrađuje te daje na korištenje arhivsko gradivo.¹⁴ Ukupno više od 29.000 dužnih metara građe podijeljeno je u 2150 arhivskih fondova i zbirke koje su rezultat aktivnosti centralnih tijela državne uprave i pravosuđa, obrazovnih, kulturnih, zdravstvenih i vojnih institucija, kao i važnih pojedinaca, obitelji i hrvatskoga iseljeničtva.

Arhivski fondovi Hrvatskoga državnog arhiva predstavljaju iznimno važan izvor za proučavanje različitih aspekata društvene, političke, gospodarske, pravne, vojne i crkvene povijesti feudalne Hrvatske i Vojne krajine. Ovaj vrijedni materijal obuhvaća razdoblje od XVII. stoljeća do 1848., odnosno 1881., te pruža uvid u povijest građanskoga razdoblja u hrvatskim zemljama sve do 1918. godine.

Posebne cjeline čine zbirke fotografija s više od 2 milijuna fotografija različitih oblika i tehnika, kao i vrijedna nacionalna filmska baština koja obuhvaća 6000 naslova audiovizualnih djela od 1904. do danas te popratno filmsko gradivo.¹⁵

Nadalje, arhivski fondovi omogućuju istraživanje razdoblja Drugoga svjetskog rata od 1941. do 1945., socijalističkog razdoblja te djelomično i razdoblja od 1990. godine. Važno je istaknuti da se gradivo Hrvatskoga državnog arhiva nadopunjuje materijalom koji se čuva u područnim državnim arhivima u Zadru, Dubrovniku, Rijeci i Pazinu. Ti dodatni izvori obuhvaćaju područje Dalmacije, Dubrovačke Republike, Hrvatskoga primorja, Istre i kvarnerskih otoka.

Za razdoblje do 1848. većina arhivskih dokumenata pisana je na latinskome jeziku, dok su manji dio činili njemački i hrvatski jezik (osim za Vojnu krajinu). Od 1848. do 1918. većina materijala pisana je na hrvatskome jeziku, s manjim udjelom njemačkoga i mađarskoga jezika. Od 1918. godine arhivski zapisi većinom su pisani na hrvatskome jeziku. U pojedinačnim dokumentima, posebno u obiteljskim i osobnim arhivskim fondovima te zbirkama, upotrebljavaju se i drugi europski, ali i orijentalni jezici.

Pored arhivskoga materijala, Hrvatski državni arhiv posjeduje i veliku knjižnicu koja obuhvaća 74.000 svezaka knjiga i časopisa, uglavnom iz područja povijesti, pomoćnih povijesnih

¹⁴ Hrvatski državni arhiv. Pristupljeno: 11. lipanj 2023.

<http://www.arhiv.hr/hr-hr/O-nama>

¹⁵ Hrvatski državni arhiv. Pristupljeno: 11. lipanj 2023.

<http://www.arhiv.hr/hr-hr/Istrazite-gradivo/Sto-cuvamo>

znanosti i arhivistike. Knjižnično je gradivo organizirano prema abecednom i stručnom katalogu, a postoji i bibliografija članaka iz područja arhivistike, arhivskoga zakonodavstva i pomoćnih povijesnih znanosti. Sve novije knjižnično gradivo dostupno je putem računalnoga kataloga.

Hrvatski državni arhiv ima nekoliko odjela i odsjeka: Odjel za zaštitu i obradu arhivskoga gradiva, Hrvatska kinoteka, Odjel za informacije i komunikaciju, Središnji laboratorij za konzervaciju i restauraciju, Središnji fotolaboratorij, Odjel za digitalno gradivo i informacijske tehnologije, Odjel općih i računovodstvenih poslova, Odjel depozit Zagrebačke nadbiskupije i Zavod "Ivan Kukuljević Sakcinski".

Osim centralne zgrade na trgu Marka Marulića 21, u Kerestincu se nalazi poseban dio laboratorija: Centar za spašavanje arhivskoga gradiva, koji omogućuje brzo spašavanje gradiva u slučaju poplava, s ciljem što bržeg zbrinjavanja poplavljene građe. Osim laboratorija, ondje se nalazi još nekoliko spremišta s mnoštvom pisane građe.

3.1. Matična zgrada Hrvatskoga državnog arhiva

Najvrjedniji predmeti pohranjeni su u matičnoj zgradi (Trg Marka Marulića 21), dok su još tri spremišta odvojena od glavne zgrade Hrvatskoga državnog arhiva. Nalaze se u Kerestincu uz Centar za spašavanje arhivskoga gradiva, kao poseban dio laboratorija. Različiti čimbenici iz okoline poput temperature, vlažnosti, svjetlosti te atmosferskih i čestičnih zagađivača mogu pridonijeti razgradnji materijala pisane baštine. Stoga je jedan od ključnih ciljeva Arhiva osigurati visokokvalitetno skladištenje zbirki.

Slika 1: Matična zgrada Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu

(Izvor: web stranica rodoslovlje.hr)

U matičnoj zgradi Hrvatskoga državnog arhiva knjižnica je održavane čistoće. Nalazi se u prizemlju i opskrbljena je policama na kojima se nalazi gradivo te su police na primjerenj udaljenosti od umjetne rasvjete. Klimatski uvjeti su dobri: temperatura je stalna te zrak u prostorijama nije pretjerano vlažan jer bi u protivnome bio povećan rizik od razvijanja mikrobiološke aktivnosti (u slučajevima gdje je u prostoriji 60 % relativne vlage).

Novine i časopisi pohranjeni su u zaštitnim kutijama, mapama, ovitcima ili košuljicama koje su uredne i održavane. Takva pomoćna oprema sprječava dodatne deformacije i oštećenja građe te omogućuje pravilno manipuliranje građom (čak i onom koja je posebno osjetljiva). Gradivo se pravilno transportira: ručno, u kolicima ili mehaniziranim transportom.

Cijelo područje knjižnice dobro je rasvijetljeno i svi su ulazi/izlazi pod stalnim nadzorom. Sve prostorije namijenjene zaposlenima zaključane su kad se ne koriste, a svi se dobavljači, izvođači ili posjetitelji moraju prijaviti te se odjaviti nakon boravka u knjižnici. Također su istaknute detaljne smjernice koje jasno definiraju pravila ponašanja unutar knjižnice. Sve te sigurnosne mjere pridonose prevenciji kriminalnoga ponašanja te stvaraju okružje koje podržava i poboljšava učinkovitost rada korisnika i zaposlenika, dok istodobno obeshrabruje one koji bi mogli imati namjeru nezakonito se ponašati u ustanovi.

Prostorije namijenjene za smještaj gradiva (spremišta) također ispunjavaju važne kriterije. Također, sigurnosno su kapacitirane i prilagođene odgovarajućim klimatskim uvjetima. Zaštićene su od nepogoda te su udaljene od izvora otvorenoga plamena, prostorijâ s lako zapaljivim tvarima, izvorâ prašine i onečišćenjima zraka. Spremišta su opremljena metalnim policama namijenjenim za sigurno odlaganje gradiva, prilagođenima vrsti i obliku gradiva. Osim toga, važno je obratiti pozornost na pozicioniranje opreme unutar spremišta, primjerice izdizanjem polica od poda.

Prostorije za smještaj gradiva čiste su i uredne. Osigurano je da u spremištu ne borave ili kroz nju ne prolaze osobe koje nisu ovlaštene za rukovanje gradivom. Spremišta su namijenjena isključivo čuvanju gradiva, dok se druge aktivnosti u njemu ne obavljaju. Kutije koje se koriste za smještaj pojedinačnih dokumenata nisu hermetički zatvorene, već su pravilno umetani dokumenti većega formata od kutije u kojoj se čuvaju te su se na taj način izbjegla mehanička oštećenja. Takva oštećenja mogu nastati i zbog nepropisnoga rukovanja i presavijanja dokumenata velikoga formata. Stoga je važno koristiti odgovarajuće kutije koje pružaju dovoljno prostora i zaštitu za svaki dokument te pridržavati se preporučenih smjernica.

Radi osiguranja optimalnih uvjeta za čuvanje gradiva i u spremištima, ali i u samoj knjižnici, koriste se različiti uređaji koji kontinuirano nadziru okolišne uvjete. To bi bili uređaji koji uključuju sustave za mjerenje vlage i temperature kako bi se osigurala stabilna mikroklima, vatrodajavne i protuprovalne uređaje koji pružaju sigurnosnu zaštitu te aparate za gašenje požara s halonom.

Zbog svega navedenoga Hrvatski je državni arhiv osigurao dugoročnu sigurnost i očuvanje pisane baštine u prostorijama matične zgrade, odnosno u potpunosti udovoljava arhivističkim standardima.

3.2. Dislocirana spremišta Hrvatskoga državnog arhiva u Kerestincu

Hrvatski državni arhiv ima i tri dislocirana spremišta smještena u Kerestincu. Spremišta ispunjavaju neke od ključnih kriterija za pravilno pohranjivanje i zaštitu knjižnične građe, premda postoje i neke prijetnje koje zahtijevaju dodatnu pozornost i koje predstavljaju određene opasnosti u očuvanju pisane baštine.

Spremišta u Kerestincu pažljivo su odabrana i udaljena od industrijskih i energetske postrojenja, opreme i vodovoda. Ova je mjera od iznimne važnosti kako bi se izbjegle potencijalne opasnosti od požara, urušavanja ili eksplozija koje bi mogle ugroziti građu. Također, spremišta su povoljno smještena blizu prometne infrastrukture kako bi se osigurao brz pristup vatrogasnim vozilima u slučaju potrebe.

Sva su tri spremišta opremljena aparatima za gašenje požara s halonom i protuprovalnim uređajima. Provode se stroge sigurnosne mjere kako bi se spriječio pristup neovlaštenim osobama u spremišta. To uključuje fizičke barijere, kao i implementaciju sigurnosnih sustava koji kontroliraju pristup i nadziru aktivnosti u blizini objekata. U spremištima se nalazi isključivo oprema koja je namijenjena za smještaj i zaštitu.

Slika 2: Skladište Hrvatskog državnog arhiva u Kerestincu

Spremišta su opremljena metalnim policama na kojima je knjižnična građa pravilno organizirana. Građa je strukturirana u dokumentacijske cjeline koje obuhvaćaju materijal razvrstan prema autoru građe, zbirku dokumentacije određene vrste ili namjene, ili dokumentaciju povezanu s obavljanjem određene djelatnosti. Građa je pravilno smještena u zaštitne kutije, mape, omote ili košuljice. Osim toga, postoji i građa koja se slobodno nalazi na policama. Velik je broj raznih časopisa i novina koje su pohranjene u posebne zaštitne kutije i omote zbog kojih su oni još uvijek u sjajnom stanju.

Slika 3: Zaštitne kutije u kojima je pohranjena građa

U spremištima u Kerestincu izvor prirodne sunčeve svjetlosti minimalan je zbog ograničenoga broja prozora, dok je umjetna rasvjeta postavljena prema propisima. Time se smanjuje rizik od propadanja građe i aktivacije drugih procesa koji bi nastali uz pretjeranu izloženost prirodnoj svjetlosti.

Jedno od triju spremišta nema klimatski uređaj koji regulira stalnu klimu, međutim taj se nedostatak nadomjestio stalnim zračenjem prostora te se između ostaloga time izbjeglo zadržavanje visoke razine vlažnosti. Budući da su spremišta okružena predivnom prirodom i okolišem, u spremištu su preventivno postavljene zamke za životinje kako bi se zaštitila knjižnična građa od potencijalnih glodavaca i drugih nametnika (iako za to nema potrebe budući da je infrastruktura zgrade na vrlo visokoj razini).

Prostor svakodnevno provjerava osoblje koje je zaduženo za to. Redovito je čišćen i održavan te se zbog toga na građi ne skuplja dodatna prašina i prljavština kao ni u ostatku spremišta.

Hrvatski državni arhiv dokaz je da redovita briga o prostoru u kojem se čuva knjižnična i arhivska građa pridonosi njezinu cjelokupnom stanju.

3.2.1. Izlučivanje knjižnične građe u spremišta u Kerestincu

Razlog radi kojeg je Hrvatski državni arhiv izlučio velik broj knjižnične građe u Kerestinec bio je zbog ograničenja prostora. Godine 2006. u Hrvatskome državnom arhivu nakupio se velik broj nepopisane knjižnične građe koju je bilo potrebno stručno obraditi. Radilo se o poklonjenim ili otkupljenim knjižnicama povjesničara i javnih djelatnika te građi koju je Hrvatski državni arhiv preuzeo od drugih institucija, onih koje su prestale postojati ili onih koje su ukinule knjižnice.¹⁶ Ovaj dio knjižnične zbirke počeo se obrađivati 2006. te je tada bilo otprilike 50.000 naslova koji su se preklapali s postojećim fondom ili nisu korespondirali s fondom arhivske knjižnice. Građa se obrađivala po svim propisanim postupcima te je očišćena i pripremljena za popisivanje. Korištena je posebna baza u Accessu u kojoj su se nalazili osnovni elementi bibliografskoga zapisa i dodatna polja za jednostavnije pretraživanje i baratanje podacima. Proces izlučivanja bio je prekinut hitnim iseljenjem čitavoga spremišta u spremište u Kerestincu. Dio knjiga (npr. knjige iz filmske zbirke) preseljene su u Kinoteku u

¹⁶ Ranić, A. 2007. str. 176.

Savskoj. Knjige u spremištu u Kerestincu stručno su obrađene i uključene u fond Hrvatskoga državnog arhiva.

Veliku zbirku novina koja je bila na galeriji Velike čitaonice Hrvatskoga državnog arhiva bilo je potrebno objediniti, staviti ih u nove omote i povezati u svežnjeve prikladnim trakama i špagama (svežnjići su bili trajno oštećeni zbog neprikladnoga uvezivanja). Nakon procesa objedinjenja građe po naslovima, građa se vrednovalo te je knjižnica odlučila što će od građe zadržati, a što neće. Novine su podijeljene u dvije skupine: prvoj skupini pripadale su novine koje su teško oštećene te su zbog toga zahtijevale velika sredstva za restauraciju i koje su fragmentirano predstavljale pojedini naslov. Druga je skupina obuhvatila očuvanje cjeline koje nisu odgovarale knjižnici Hrvatskoga državnog arhiva po svom profilu. Njih se popisalo i ponudilo putem mrežne stranice drugim arhivima i srodnim institucijama na poklon. U nove kartonske kutije i omote manjega formata umotane su neuvezane novine i teže oštećeni svesci. Time se postiglo lakše rukovanje građom i manja oštećenja prilikom korištenja. Odstranjivanjem nepotrebnih sadržaja i sređivanjem velikoga broja građe knjižnica je obogatila svoje zbirke, načinila prostor drugoj vrijednoj građi, podigla razinu svoje uređenosti i preglednosti te i time zasigurno privukla nove korisnike.

3.3. Prednosti Hrvatskoga državnog arhiva

Knjižnica Hrvatskoga državnog arhiva specijalna je knjižnica. Hrvatski standardi za specijalne knjižnice definiraju ih kao stručne organizacijske jedinice u sklopu javnih, mješovitih i privatnih poduzeća te obrazovnih i kulturnih, zdravstvenih, pravosudnih i drugih ustanova koje zadovoljavaju potrebe za knjižničnom građom i obavijestima, u prvome redu članova matične ustanove, te pomažu korisnicima da u stručnom i istraživačkom radu (unutar određenoga specijaliziranog područja) dobiju pouzdane obavijesti i primarne dokumente)¹⁷. Usprkos spomenutim problemima Hrvatski je državni arhiv zbog raznih čimbenika iznimno uspješna ustanova koja je u prednosti pred drugima.

Važno je za istaknuti kao poseban i reprezentativan prostor galeriju Velike čitaonice. Na galeriji se nalazi nekoliko važnih zbirki: zbirka arhivističke literature, zbirka pomoćnih povijesnih znanosti, zbirka literature povezane s crkvom te, najopsežnija, zbirka povijesne

¹⁷ Hrvatski standardi za specijalne knjižnice. Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete. 5(1993), str. 12–14; novi Standardi za specijalne knjižnice

literature, zbirka službenih publikacija koja sadržava službene publikacije na razini države od polovice XIX. do kraja XX. stoljeća i zbirku referentne literature.

Slika 4: Velika čitaonica Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu

(Izvor: web stranica n1info.hr)

Jedna od najvećih prednosti knjižnice Hrvatskoga državnog arhiva bila bi stručna obrada građe. Katalogizacija, klasifikacija, predmetizacija i signiranje stručni su knjižničarski poslovi koje obavljaju diplomirani knjižničari, dok inventarizaciju obavljaju i pomoćni knjižničari. Obrađuju se, tj. katalogiziraju jedinice s vlastitim naslovom: knjige, časopisi, novine, službene publikacije, članci, karte, e-mediji i dr. Tijekom godina kataloška se obrada znatno povećala zbog uključivanja u taj proces osoba poput knjižničarske savjetnice i diplomirane knjižničarke, prof. povijesti. Danas su u katalogizaciju građe uključeni svi djelatnici Knjižnice s knjižničarskim obrazovanjem, što je utjecalo na brzinu i uspješnost procesa. Katalogizaciju raznih vrsta knjižnične građe omogućio je prelazak na novi knjižnični softver BiblioNET 2007. godine.

Omogućivanjem online pretraživanja električnoga kataloga Hrvatski je državni arhiv osigurao da se na bilo kojem mjestu korisnik može služiti važnom i vrijednom građom. Time Knjižnica aktivno sudjeluje u modernim kretanjima u knjižničarskoj i arhivističkoj zajednici te tako elektronički dostupno gradivo dobiva na svojoj vrijednosti i trajnosti zbog smanjenog oštećenja koje bi u protivnom bilo uzrokovano čestim korištenjem.

3.4. Unaprjeđenje sustava zaštite pisane građe

Temeljne su prepreke u provođenju zaštite pisane građe nedostatak sredstava i osoblja koje bi se bavilo problemima zaštite u pojedinoj ustanovi, neprimjereni prostori u kojima je građa smještena, nedovoljna edukacija korisnika i zaposlenika o zaštiti, nestalnost provođenja mjera zaštite do koje dolazi zbog ranije navedenih razloga.

Hrvatski državni arhiv u budućnosti bi i nadalje morao voditi računa o potencijalnim opasnostima i preprekama u provođenju zaštite pisane građe. Strategijsko planiranje omogućuje brzu prilagodbu raznim situacijama te povezuje djelatnike ustanove u razne zaštiti građe. Razvoju knjižnice potrebna je svjesnost trenutnoga stanja, razlozi koji sprječavaju napredak knjižnice te jasan konačan cilj.

PESTEL analiza akronim za političke čimbenike, ekonomske, sociološke, tehnološke, okolišne i pravne čimbenike (eng. *political, economic, social, technological, environmental, legal*) osnova je strategijskog planiranja. Svi navedeni čimbenici od neizmjerne su važnosti te ih je potrebno sve uzeti u obzir. Prednosti takve analize su jednostavnost i lakoća korištenja koja uključuje višefunkcionalne stručnosti i vještine. PESTEL analiza nastoji smanjiti prijetnje ustanovi, potiče strateško razmišljanje među zaposlenicima i pruža mehanizme za iskorištavanje novih mogućnosti.

SWOT analiza akronim za snagu, slabosti, prilike i prijetnje (eng. *strengths, weaknesses, opportunities, threats*) još je jedna metoda koja uključuje evaluaciju unutarnjih i vanjskih čimbenika, tj. strateških čimbenika koji utječu na budućnost ustanove. Njen glavni cilj bio bi identifikacija prilika koje nisu iskorištene zbog nedostatka potrebnih resursa. Pozitivni čimbenici bili bi snage i prilike, a negativni slabosti i prijetnje. Analiza vanjskih čimbenika obuhvaća identifikaciju prijetnji i prilika koje imaju društvene, ekonomske, tehnološke, ekološke, političko-pravne i etičke čimbenike. Za ovu vrstu analize ključni su korisnici i konkurencija ustanove.

4. Zaključak

Pisana baština kao dio materijalne kulturne baštine, uz nematerijalnu kulturnu baštinu, iznimno je važan dio povijesti jednoga naroda, a zaštita pisane baštine podrazumijeva poduzimanje svih odgovarajućih mjera kako bi se to gradivo što duže očuvalo i kako bi nam bilo osigurano njezino trajno korištenje. Upravo je zaštita pisane baštine jedno od važnijih preokupacija hrvatskih zemalja tijekom povijesti još od 13. stoljeća, što dovoljno govori o svjesnosti važnosti očuvanja nekih od najvažnijih isprava i dokumenata. Moderna hrvatska država uspostavljanjem Hrvatskoga državnog arhiva, središnje nacionalne ustanove za čuvanje građe pisane baštine, kontinuitet je upravo takve, sustavne skrbi.

Pisana baština je suočena s raznim opasnostima koje mogu ugroziti njezinu trajnost no najveću pažnju je potrebno posvetiti okolini u kojoj se nalazi gradivo. Da bi se osigurale učinkovite politike zaštite građe, svaka institucija treba razviti vlastitu politiku koja odražava svoje specifične potrebe. IFLA kao vodeći svjetski savez knjižničarskih udruženja donosi najvažnije smjernice koje služe institucijama u procesu izrade politika zaštite i uvjeta za pohranjivanje.

Potrebno je zajedničku svijest o važnosti zaštite prenijeti na cjelokupnu javnost jer se na taj način mogu uštedjeti sredstva koja bi bila iskorištena za restauraciju oštećene građe. Potrebna je suradnja između odjela unutar knjižnice jer odgovornost za zaštitu nose svi te je najvažnije osvijestiti da je preventivna zaštita daleko učinkovitija i jeftinija od konzerviranja i restauriranja.

5. Literatura

1. Adcock, E.P. "IFLA Principles for the Care and Handling of Library Material (1999.) Preuzeto s: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1183> (Datum pristupa: 9. lipanj 2023.)
2. Ahmad AlGammal, M. Economics and Valorization of Cultural Heritage Evaluation of Cultural Heritage Benefits to Urban Socio Economic Development and Sustainability. 2007. Preuzeto s: https://www.academia.edu/6867981/1_Economics_and_Valorization_of_Cultural_Heritage_Evaluation_of_Cultural_Heritage_Benefits_to_Urban_Socio_Economic_Development_And_Sustainability (Datum pristupa: 1. lipanj 2023.)
3. Babić, S. (2010.) Stručni ispit za zaštitu i obradu arhivskog gradiva : priručnik. Zagreb: Hrvatski državni arhiv
4. Čevapović, R. (2018). 'Upravljanje zaštitom pisane baštine - Analiza okruženja i planiranje aktivnosti', Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:638956> (Datum pristupa: 1. srpanj 2023.)
5. Dumbović Bilušić, D. Kulturna baština u Hrvatskoj pred novim izazovima. // Kvartal 10, 1-2(2013), str. 6-11. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/175051> (Datum pristupa: 1. lipanj 2023.)
6. Hrvatski standardi za specijalne knjižnice. Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete (Zagreb). 5 (1993), str. 12–14.
7. Hurem, M. (2013.) Smjernice za izlaganje arhivskog gradiva. Zagreb: Hrvatski državni arhiv

8. Krtalić, M., Hasenay, D., i Aparac-Jelušić, T. (2011). 'Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke', Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 54(1/2), str. 1-36. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/80113> (Datum pristupa: 7. lipanj 2023.)
9. Krtalić, M., i Hasenay, D. (2011). 'Zaštita pisane baštine u knjižnicama – analiza stanja i moguće perspektive upravljanja zaštitom hrvatske pisane baštine', Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 54(1/2), str. 37-66. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/80464> (Datum pristupa: 10. lipanj 2023.)
10. Majstorović, Z., Čelić-Tica, V., i Leščić, J. (2013). 'Strategijski plan razvoja knjižnica: s posebnim osvrtom na zadaće Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu', Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 56(1-2), str. 35-70. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115095> (Datum pristupa: 1. srpanj 2023.)
11. Mičić, N. (2012). 'UNESCO i kulturna baština', Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:318131> (Datum pristupa: 1. lipanj 2023.)
12. Mušnjak, T. (1995.) Četrdeset godina konzervacije i restauracije u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Zagreb: Hrvatski državni arhiv
13. Mušnjak, T. (2003). 'IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom /sastavili i uredili Edward P. Adcock s Marie-Thérèsom Varlamoff i Virginijom Kremp; – Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo 2003. – (Povremena izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva; knj. 11)', Arhivski vjesnik, 46(1), str. 309-312. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/7420> (Datum pristupa: 9. lipanj 2023.)
14. Ranić, A. (2007). 'Vrednovanje i izlučivanje knjižnične građe u Knjižnici Hrvatskoga državnog arhiva (8. studenoga 2006.–12. svibnja 2007.)', Arhivski vjesnik, 50(1), str. 175-179. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/26417> (Datum pristupa: 11.6.2023.)

15. Sušac, A. (2020). 'Informiranost korisnika o zaštiti knjižnične građe i arhivskog gradiva', Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:182944> (Datum pristupa: 1. lipanj 2023.)

16. Škorić, T. (2020). 'Zakonski okvir zaštite pisane baštine u Republici Hrvatskoj', Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:242409> (Datum pristupa: 13. lipanj 2023.)

17. Tadić, K. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare. Preuzeto s: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm>. (Datum pristupa: 15. lipanj 2023.)

Popis slika

Slika 1: Matična zgrada Hrvatskoga državnog arhiva 15

Izvor: <https://www.rodoslovlje.hr/istaknuta-vijest/noc-muzeja-u-hrvatskom-drzavnom-arhivu-2> (preuzeto: 16. kolovoza 2023.)

Slika 2: Skladište Hrvatskog državnog arhiva u Kerestincu..... 18

Slika 3: Zaštitne kutije u kojima je pohranjena građa..... 18

Slika 4: Velika čitaonica Hrvatskog državnog arhiva.....21

Izvor: <https://n1info.hr/vijesti/a493685-hrvatski-drzavni-arhiv-prosao-s-manjim-ostecenjima/> (preuzeto 16. kolovoza 2023.)

Zaštita pisane baštine u Hrvatskome državnom arhivu

Sažetak

Cilj je ovoga rada predstaviti temu zaštite pisane baštine u Hrvatskoj s naglaskom na zaštitu provedenu u Hrvatskom državnom arhivu. U radu se na početku govori o zaštiti pisane baštine općenito, daje se kratak povijesni pregled zaštite pisane baštine u Hrvatskoj te se predstavljaju glavne opasnosti za arhivsko gradivo.

Osim opasnosti, opisane su i metode zaštite koje se preporučuju u informacijskim ustanovama. Drugi dio rada najprije ukratko prikazuje trenutno stanje i metode zaštite u Hrvatskom državnom arhivu te se razrađuje problematika današnjega sustava. Ističu se nedostaci i mogući budući problemi koji bi mogli nastati.

Također se ističu prednosti Hrvatskoga državnog arhiva nad drugim ustanovama u vezi sa zaštitom pisane građe. Na završetku rada opisuju se moguća rješenja vezana uz poboljšanje očuvanja pisane baštine.

Ključne riječi: pisana baština, Hrvatski državni arhiv, metode zaštite, opasnosti, knjižnična građa, arhivsko gradivo

The protection of written heritage in the Croatian State Archives

Summary

The aim of this paper is to present the topic of the protection of written heritage in Croatia with an emphasis on the protection carried out in the Croatian State Archives. At the beginning, the paper talks about the protection of written heritage in general, gives a brief historical overview of the protection of written heritage in Croatia, and presents the main dangers for archival materials.

In addition to the dangers, the protection methods recommended in information institutions are also described. The second part of the paper first briefly presents the current state and methods of protection in the Croatian State Archives and elaborates on the problems of the current system. Shortcomings and possible future problems that could arise are highlighted.

The advantages of the Croatian State Archives over other institutions regarding the protection of written materials are also highlighted. At the end of the work, possible solutions related to improving the preservation of written heritage are described.

Key words: written heritage, Croatian State Archives, principles for the care, dangers, library material, archival material